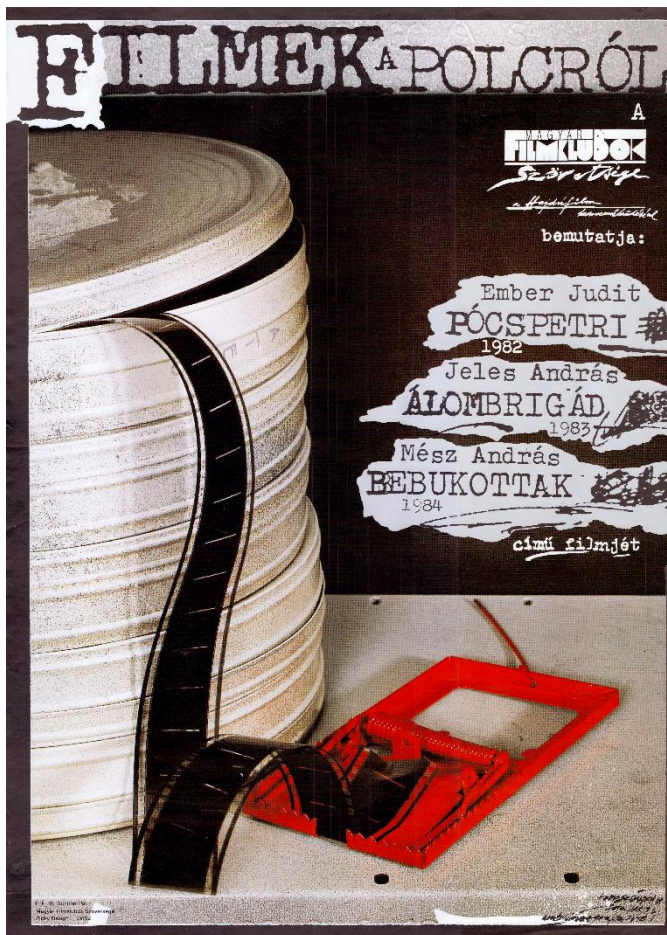

CENZÚRA

A filmcenzúra

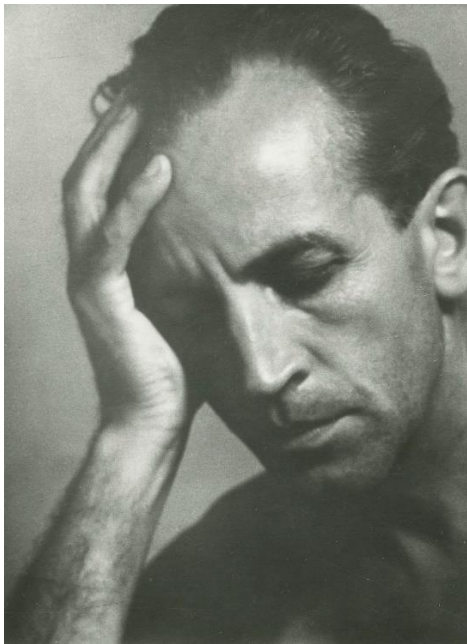
A magyar film történetét alapvetően meghatározta a cenzúrához való viszony. A film mint az állami propaganda eszköze, egészen a rendszerváltásig a politika felügyelete alatt állt. A cenzúra működésének különböző formái voltak: az előzetes vagy utólagos beavatkozások érinthették a forgatókönyv bizonyos részeinek módosítását, átíratását, a már elkészült film utólagos újravágását, csonkítását. Elrendelhatték pótlólagos jelenetek forgatását, illetve a már elkészült film teljes betiltását, lefoglalását is. Néhányukat egy-két hónapos vagy éves várakoztatás után be lehetett mutatni, de akadtak olyanok is, amelyek évtizedeket vártak, s csak a rendszerváltás után kerülhettek a szélesebb nézőközönség elé.

Filmek a polcról. Grafikus: Szemadám György, Haris László, Futó Tamás / NFI – Filmarchívum

A koalíciós időszak: „Támogatni és tiltani”

Az 1945 utáni filmpolitika a támogatás és tiltás kategóriáival írható le. A háború után fasisztának minősített művészek, mint Páger Antal, Szelezky Zita, Muráti Lili filmjeit betiltották. A pártok támogatásával újonnan leforgatott filmek estek először áldozatul a kékcédulás választásokat követő, a kommunisták közvetlen irányítása alá vont cenzúrának. 1947-ben három filmet is betiltott a Művészeti Tanács, a kommunista kultuszminisztérium cenzurális szerve. Kifejezetten politikai indokból „narodnyiknak és klerikálisnak” bélyegezve tiltották be Szóts István *Ének a búzamezőkről* című korszakos filmjét, amely pedig pacifista és babonaellenes volt. A betiltás nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Szóts 1958-ban végleg elhagyta az országot, s életműve torzóban maradt. A film stílusa mégis hatott a magyar modernizmus alkotóira, elsősorban Jancsó Miklós, Gaál István és Sára Sándor munkáira. Szóts István az 1940-es években. Fotó: Inkey Tibor / NFI – Filmarchívum

Az *Ének a búzamezőkről* (r.: Szóts István, 1947)

A film első jeleneténél, a búzaszentelő körmenetnél Rákosi Mátyás tüntetőleg kivonult a vetítóből. A filmet csak 1979-ben mutatta be a Filmmúzeum. Fotó: Inkey Tibor / NFI – Filmarchívum

A Rákosi-diktatúra filmcenzúrája 1949-1954

A totális diktatúra éveiben elsősorban a forgatókönyvírásban működött a cenzúra. A „túrás” kategóriája nem létezett, mert a termelési filmek sablonjaitól eltérő terveket már a tématervek fázisában kiszűrte a közvetlen pártutasítások alapján működő Központi Dramaturgia. A kultuszminisztérium filmirányító szervei megszabták, hogy hány film készüljön az üzemi munkaversenyről, a földek államosításáról, az ifjúságpolitikáról, a honvédségről vagy a politika szolgálatába állított sportról.

Makk Károly: *Az úttörők* (1949) – Az újjászervezett Színiakadémia első osztályát azzal bízták meg, hogy készítse el az első egészestés filmet az úttörők életéről. A leforgatott filmanyag túl ellentmondásos, realista lett. A filmet nem fejezhették be. Az elkobozott tekercsek soha nem kerültek elő. Makk Károlyt (felül) átnevelő tanfolyamra küldik traktorosnak. Alul: Hildebrand István, Banovich Tamás. Fehér Imre. Fotó: NFI – Filmarchívum

A *Föltámadott a tenger* (r.: Nádasdy Kálmán, Ranódy László, Szemes Mihály, 1953), az 1848-as forradalmat bemutató reprezentatív filmet Szóts István rendezte volna, de Vsevolod Pudovkin szovjet filmideológus irányításával újraírták. Szóts nem vállalta a történelemhamisítást, amelyben Görgey Artúr, a szabadságharc tábornoka hazaáruló, s a film nem Petőfi, a forradalmár költő halálával, hanem a nagyszebeni győzelemmel zárul. Plakát: Somorjai Imre / NFI – Filmarchívum

A *Föltámadott a tenger* átíró stábjja. Felső sor: Fábri Zoltán, Herskó János, Simon Zsuzsa, Nádasy László, Ranódy László. Alul: tolmács, Vszevolod Pudovkin, Illyés Gyula, Nádasdy Kálmán. Nádasy László hagyatéka.

Az 1956-os forradalmat követő utólagos cenzúra

Az 1956-os forradalom leverése után olyan filmeket érintett a cenzúra, amelyek 1956 szabadabb légkörében készültek.

Keleti Márton **A csodacsatár** című filmjét újravágták, utólagos forgatást rendeltek el. Az 1956-ban disszidált Puskás Ferenc jeleneteit újraforgatták Hidegkuti Nándorral. A képen Puskás Ferenc, Pongrácz Imre, Feleki Kamill. Fotó: Kovács Gábor / NFI – Filmarchívum

A csodacsatár. Feleki Kamill mellett Hidegkuti Nándor. Fotó: Kovács Gábor / NFI – Filmarchívum

Várkonyi Zoltán **Keserű igazság** című filmje megtörtént esetet dolgozott fel egy tragédiával végződő, erőltetett silóépítésről. Olyan éles, modellszerű rendszerkritika volt ez, amelyen nem lehetett vágással változtatni, 30 évig dobozban maradt: 1986 októberében, a forradalom 30. évfordulóján mutatták be. A képen Bessenyei Ferenc, Ruttkai Éva, Máthé Erzs, Mádi Szabó Gábor, Bozóki István. Fotó: NFI – Filmarchívum

A „3T”. Tiltás, túrés, támogatás a Kádár-rendszerben

A hatvanas évekre lassan sajátos összjáték alakult ki a hatalom és művészet között, amely egészen a rendszerváltásig fennállt. A korszakot meghatározó kultúrpolitikus, Aczél György már 1957 nyarán kidolgozta a „3T” irányelveit, amely bevett gyakorlattá vált a konszolidálódó hatvanas években. Sérthetetlen tabuk voltak: 1956 forradalom volta, a Szovjetunió és a munkásosztály. A magyar filmesek a legváltozatosabb formában próbálták feszegetni a kereteket. A hatvanas években megjelent a „túrt” filmek kategóriája is. Erős szerepe volt az öncenzúrának és az olyan megoldásoknak, amelyek lehetővé tették egy tabu téma idézőjeles megjelenítését is.

Aczél György látogatása a filmgyárban a hetvenes években. Bal oldalt Föld Ottó, a MAFILM vezérigazgatója. Fotó: NFI – Filmarchívum

Hatalom és művészet játszmájában a legszabadabb és legsikeresebb út Jancsó Miklósa volt. A **Szegénylegények** (1965) különleges parabolikus filmnyelvének kimunkálásával létrehozott egy olyan „virágnyelvet”, amellyel egyértelműen meg tudta mutatni, hogy milyen manipulatív eszközökkel derítette fel a hatalom a „szabadságharc” főszereplőit. A már kész filmhez utólag hozzáforgatott egy prologust, amely arról szólt, hogy a film 1867 utáni betyárok életét mutatja be. Jancsó ezt a **Népszabadságban** is lenyilatkozta. A film világsikere pedig legitimálta módszerét: Magyarország a legvidámabb barakk, ahol lehetséges szabad szellemű filmeket készíteni. Görbe János és Latinovits Zoltán. Fotó: Inkey Tibor / NFI – Filmarchívum

A **Tízezer napot** (1965), a parasztság 30 éves krónikáját a cannes-i rendezői díj (1967) szabadította ki kétéves fogságából, mert Kósa Ferenc rendező nem vágta ki a jelenetet, ahol Molnár Tibor elmondja 1956, „ez a mi forradalmunk volt”. Fotó: Réger Endre / NFI – Filmarchívum

A filmet kilencszer vágták át, s a bemutatathatóság érdekében egy jelenidejű kerettörténetet, ún. „vörös farkat” is hozzáforgattak, melyben a főszereplő Széles István túlélte az öngyilkosságot, és belépett a téeszbe. Szürke felsőben áll Kósa Ferenc, a kamera mellett Sára Sándor és Kende János. Fotó: NFI – Filmarchívum

A tanú (1969), Bacsó Péter szatírája, az ötvenes évekről kultúrpolitika és művészet különleges összjátéka volt. A film létrejöttében maga Aczél György is segédkezett. Már betiltása idején kultuszfilmmé, korszimbóлумmá vált, szinte mindenki látta. Az első hivatalos bemutató 1979-ben volt. A filmet a cenzorok is szerették volna bemutatni, maga Rényi Péter, a Művészeti Tanács vezetője adott Bacsóknak átírási tanácsokat. Fotó: Domonkos Sándor / NFI – Filmarchívum

A Rajk Lászlóra direkten utaló, később kivágott börtönjelenet forgatása. Fábri Zoltán, Kállai Ferenc, Bacsó Péter. Fotó: NFI – Filmarchívum

Túrt és tiltott filmek 1968 után

Az 1968-as európai mozgalmak elfojtása, az új gazdasági mechanizmus leállítása, az ún. Brezsnyev-doktrína a filmek cenzurális körülményeit is befolyásolta. A hatvanas évek társadalmi párbeszédét követően – amikor is egy-egy merész dialógust ki lehetett vágni a filmekből – a kádárizmus kilátástalan valóságát feltérképező dokumentumfilmek és közérzetfilmek, satírák és éles neoavantgárd művek születtek, amelyeknek teljes szövege vált cenzúrázhatatlanná. Kezdték elmosódni a határok a túrt és tiltott filmek között. Főleg a Balázs Béla Stúdió szabad szellemű filmjei nem kaphatták meg a nyilvános vetítés jogát, de még a zártkörű vetítések is hozzájárultak a rendszerváltás szellemi előkészítéséhez. A korszak sajátossága, hogy nemcsak tízezekre betiltott filmek, hanem szinte betiltott életművek is léteztek, Gazdag Gyula, Ember Judit és Magyar Dezső munkái.

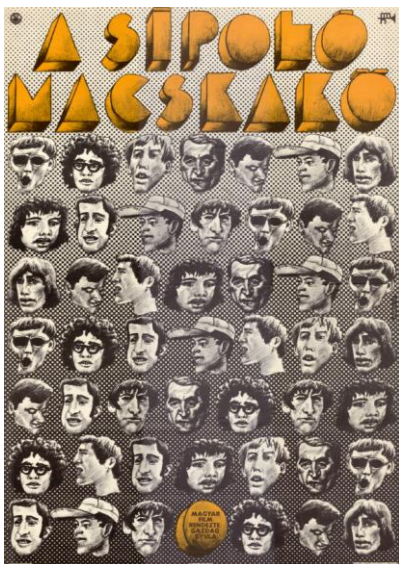
Magyar Dezső ***Agitátorok*** (1969) című BBS-ben készült filmjében az egész ellenzék megjelent a képen is. A Tanácsköztársaság történetének ürügyén az ellenzéki fiatalok a kommunista hatalom önvizsgálatáról vitakoztak. A filmet betiltották. A képen Bódy Gábor. Fotó: NFI – Filmarchívum.

24.fal

A sípoló macskakő (1971) egy nyári építőtábor életét mutatta be. Gazdag Gyula forgatókönyvét elfogadta a 2. Stúdió, a Filmfőigazgatóság, leforgatták a filmet, s a cenzúra ekkor találta ki, hogy vágják ki a három fiú kirúgásáról szóló antidemokratikus vezetői részeket, a film egyharmadát. A rendező nem változtatott a filmen, mígnem egy KISZ-vezér kitalálta, hogy vetítsék le a KISZ kongresszusa tiszteletére. Azonban a film külföldi forgalmazását 1979-ig letiltották, a filmet letagadták a nemzetközi fesztiválszervezők előtt.

Plakát: Kemény György / NFI – Filmarchívum

A **Bástyasétány hetvennégy** (1974) című filmjében Gazdag Gyula abszurd, szürreális operettmese formájában mesél a létező szocializmus visszasságairól, lakáskiutalásról, paternalizmusról, korrupcióról. Tíz évre tiltották be. Fotó: B. Müller Magda / NFI – Filmarchívum.

A határozatban (1972) Ember Judit volt Gazdag társrendezője, ő hozta a tabutörő témát, egy téesszelnök felülről történő leváltásának manipulatív szavazásos történetét. A Kádár-rendszerben a filmet nyilvános vetítésen 1984-ig nem, de a politikai továbbképzésben sűrűn vetítették. Mint a szocializmus hatalomgyakorlását leleplező filmet, az IDA, a Nemzetközi Dokumentumfilmfesztivál Szövetség 1994-ben beválasztotta a világ 100 legjobb dokumentumfilmje közé. A képen a leváltott téesszelnök. NFI – Filmarchívum.

Ember Judit legnagyobb botrányt kavaráó filmje, a **Pócspetri** volt (1982) az első, 1948-as koncepció per oknyomozó feltárása az iskolák államosításával kapcsolatos rendőrgyilkosság ügyében. A filmet azonnal betiltották. A képen hátul: Ember Judit. A kameránál Mertz Loránd. Fotó: NFI – Filmarchívum

A magyar neoavantgard kiemelkedő művésze, Erdély Miklós öt filmet készített a BBS kísérleti stúdiójában. A **Verzió** (1981) a tisztaeszélári vérvád témáját valóság és fikció szempontjából dolgozza fel: a vádlott fiatal fiú a vallomásaiban a történekek számtalan interpretációját nyújtja. A filmet részben a csendbizont alakító, ellenzéki Rajk László szerepeltetése miatt is, azonnal betiltották, egészen Erdély Miklós haláláig, 1986-ig. A képen Rajk László és Vikár László. Fotó: NFI – Filmarchívum

Az **Álombrigád** (1983), Jeles András a Társulás Stúdióban készült szürreális filmszatírája, a Rákosi-korszak termelési filmjeinek sematikus paneljeit alkalmazza.

Magyarország hétköznapi munkásvalósága meglepő, eltorzult részletekben, álmajenetekben, szatirikus víziókban jelenik meg. Nem először fordult elő, hogy a filmet közvetlenül az előhívása után maga a filmfőigazgató foglalta le a Filmlaborban. Csak 1988-ban mutatták be hivatalosan. Fotó: Demeter Miklós / NFI – Filmarchívum

Monory Mész András **Bebukottak** (1985) című filmjében a fiatalkorú elítéltek a tököli börtönben beszélnek a börtönéletéről, bezártságról. Miközben a film díjat nyert a torinói fesztiválon, itthon a „nem forgalmazható kategóriába” került. Mivel ez volt a BBS első videója, egy kalózkópiája eljutott a videókölcsonzőkbe. A képen a rendező. Fotó: NFI – Filmarchívum

